КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра економічної та соціальної географії
Кафедра географії України
Кафедра фізичної географії та геоекології
Кафедра країнознавства та туризму

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Заступник декана з навчальної роботи
Володимир ПАСЬКО
«12» 12 2025 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА

З ОСНОВ ПОЛЬОВИХ УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

для студентів

галузь знань ***С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини»***
спеціальність ***С6 «Географія та регіональні студії»***
освітній рівень ***бакалавр***
освітня програма ***Урбаністика та міське планування***
вид дисципліни ***обов'язкова***

Форма навчання	**денна**
Навчальний рік	**2025/2026**
Семестр	**2**
Кількість кредитів ECTS	**6**
Мова викладання, навчання та оцінювання	**українська**
Форма заключного контролю	**диференційований залік**

Викладачі: ***Гринюк Олег Юрійович,*** *кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України;* ***Запотоцька Вікторія Анатоліївна,*** *кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії;* ***Купач Тетяна Геннадіївна,*** *кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України;* ***Діброва Іван Олександрович,*** *кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та геоекології;* ***Телешман Віктор Іванович,*** *доктор філософії з географії, асистент, кафедри економічної та соціальної географії*

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____(_____) «__»___ 2025р.

на 20__/20__ н.р. _____(_____) «__»___ 2025р.

Київ – 2025

Розробники:

***Гриньок Олег Юрійович**, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України;*
***Запотоцька Вікторія Анатоліївна,** кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії;*
***Купач Тетяна Геннадіївна**, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України;*
***Діброва Іван Олександрович,** кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та геоекології;*
***Стафійчук Валентин Іванович**, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства та туризму.*

ЗАТВЕРДЖЕНО
Завідувач кафедри економічної та соціальної географії
_____ професор Костянтин МЕЗЕНЦЕВ

Протокол № 5 від 2 листопада 2025 р.

Схвалено науково - методичною комісією географічного факультету

Протокол №10 від 11 грудня 2025 р.
Голова науково-методичної комісії _____ доцент Наталія КОРОГОДА

Вступ.

За навчальним планом географічного факультету навчальну практику з **Основ польових урбаністичних досліджень** *Змістовну частину 1. «Основи польових урбаністичних досліджень. Робота з картами. Орієнтування»* студенти І курсу освітньої програми «Урбаністика та міське планування» проходять у місті Києві; *Змістовну частину 2. «Основи польових урбаністичних досліджень: природно-географічні дослідження»* та *Змістовну частину 3. «Основи польових урбаністичних досліджень: суспільно-географічні дослідження*» проходять у м. Канів Черкаської області на базі Канівського природного заповідника.

Мета практики – сформувати в студентів здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні навички у:

1) закріплення набутих знань з природничо- та суспільно-географічних дисциплін й застосування вироблених вмінь і навичок у польових умовах (територія Канівського заповідника та м. Канів);

2) закріпленні, поглибленні отриманих теоретичних знань та набуття практичних навичок у дослідженні соціально-економічного та містобудівного розвитку міста на основі використання методів польових економіко-географічних досліджень, аналізу статистичних та картографічних матеріалів та первинної соціально-економічної інформації із використанням комплексу міждисциплінарних даних та за умов недостатності інформації;

3) закріпленні теоретичних знань й опануванні навичок науково-практичної роботи як економіко- та політико-географічної, так і країнознавчої спрямованості, ознайомленні з методикою польових і камеральних робіт при дослідженні міст;

4) закріпленні теоретичних знань й опануванні практичних навичок "читання" карти та орієнтування як за лінійними та точковими орієнтирами, так і компасом.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. Успішне опанування дисциплін: «Суспільна географія», «Вступ до урбаністичних студій», «Природнича географія», «Історична географія».
2. Вміти аналізувати особливості природних, суспільних та урбаністичних процесів.

3.Анотація практики: Дана навчальна практика присвячена практичному закріпленню вмінь та навичок оцінки економічного і соціального розвитку міст, громад та регіонів, набуттю навичок застосування методів польових соціально-економічних, природничих, політико-географічних досліджень; набуттю навичок «читання» карт, орієнтування на місцевості, набуття навичок проведення натурних спостережень і опису отриманої інформації із застосуванням прийомів і методів польового визначення та оцінки параметрів природних комплексів та їх компонентів; аналізі м. Канів як складної урбанізованої системи та Канівського заповідника як геосистеми природоохоронного призначення; набуттю компетентностей співробітництва і роботи у групі, улагодження розбіжностей та конфліктів; оволодінні вміннями робити географічний опис та характеристику, проводити узагальнення та формулювати висновки, а також оформляти звіт, ілюструвати його.

4. Завдання. Завдання дисципліни «Навчальна практика з основ польових урбаністичних досліджень» полягають у наданні студентам загальних та фахових компетентностей, передбачених освітньою програмою «Урбаністика та міське планування», зокрема:

- Здатності до міжособистісної взаємодії при дослідженні суспільно-географічних та природно-географічних явищ і процесів (ЗК04).
- Здатності здійснювати безпечну діяльність (ЗК06).
- Здатності до просторового мислення, аналізу просторових (територіальних) відношень та взаємодії на глобальному, регіональному та локальному рівнях в процесі "читання" карти в польових умовах, орієнтуванні на місцевості, аналізу просторово-часових параметрів організації природи, населення та господарства і взаємозв'язків

між ними при закріпленні на практиці теоретичних знань та навичок наукової роботи і методики економіко, природо- та політико-географічного дослідження (СК03).

- Здатності здійснювати збір, систематизацію, обробку даних з різних джерел, аналізувати і поширювати інформацію при дослідженні суспільно-географічних та природно-географічних явищ і процесів (СК06).
- Здатності застосовувати якісні та кількісні методи при дослідженні просторових процесів та явищ, місць, просторів, ландшафтів, регіонів, міст, суспільно-географічних та природничо-географічних систем і комплексів (СК07).
- Здатності проводити аналітико-статистичні, польові та лабораторні дослідження та інтегрувати їх результати з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання при дослідженні суспільно-географічних та природно-географічних явищ і процесів міст та регіонів (СК08).

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність*)		**Форми викладання і навчання**	**Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання**	**Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни**
Код	**Результат навчання**			
1.1	як проводити польові та лабораторні дослідження, застосовуючи сучасні кількісні та якісні методи збору, обробки та аналізу інформації в області географічних досліджень	*настановчі заняття, практичне заняття*	*оцінювання виконання окремих видів практичних робіт, оцінювання підготовки та презентації звіту, диференційований залік*	*5%*
1.2	методики анкетування респондентів (методики складання анкет, проведення анкетування, опрацювання анкет)	*практичне заняття*		*5%*
1.3	теорії, парадигми, концепції та принципи в суспільно-географічних та природничо-географічних урбодослідженнях	*настановчі заняття, практичне заняття*		*5%*
1.4	визначати основні характеристики, процеси, історію і склад соціально-економічного розвитку населених пунктів	*практичне заняття*		*5%*
1.5	знати і пояснювати зміни в географічній оболонці з позицій концепції сталого розвитку, екологічних трансформацій міського планування	*практичне заняття*		*5%*
2.1	аналізувати географічний потенціал території за допомогою кількісних та якісних методів аналізу просторово-часових параметрів організації природи, населення та господарства, взаємозв'язки між ними, аналізувати й пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства	*практичне заняття*	*оцінювання виконання окремих видів практичних робіт, оцінювання підготовки та презентації звіту, диференційований залік*	*до 50%*
2.2	визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових,	*практичне заняття*		

	впорядковувати і узагальнювати матеріали польових та лабораторних суспільно-географічних та природничо-географічних досліджень			
2.3	застосовувати критичне мислення, аналіз і синтез інформації , шукати, обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел	*практичне заняття*		
2.4	застосовувати прості кількісні та якісні методи при дослідженні геосистем і процесів в них	*практичне заняття*		
2.5	планувати дослідження, досліджувати, аналізувати матеріали польових та лабораторних спостережень, звітувати про їхні результати	*практичне заняття*		
3.	***комунікація:*** вироблення у студентів практичних навичок проведення дослідження і вирішення актуальних проблем із застосуванням відповідних методів і прийомів отримання, зберігання й здійснення первинної обробки емпіричних даних та їх належного представлення за допомогою сучасних технічних засобів у вигляді причинно-наслідкового аналізу	*практичне заняття*	*оцінювання виконання окремих видів практичних робіт, оцінювання підготовки та презентації звіту, диференційований залік*	*до 15%*
4 автономність та відповідальність*: продемонструвати розуміння особистої відповідальності за професійні та/або управлінські рішення при:*				
	аналізі просторово-часових параметрів організації природи, населення та господарства і взаємозв'язків між ними	*практичне заняття, дискусія, вирішення конкретних задач та ситуацій*	*Диференційований залік*	*до 10%*
	плануванні часу та управлінні ним, застосовуванні простих кількісних та якісних методів при дослідженні міст			
	дотриманні морально-етичних аспектів досліджень, чесності, професійного кодексу поведінки			
	звітуванні за результати польових та лабораторних спостережень			

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код) / Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5
ПРН04. Знати закономірності виникнення, формування, функціонування та розвитку міст та регіонів, вміти виявляти тенденції, аналізувати фактори, ризики та загрози соціально-економічних та просторових трансформацій у міському та регіональному розвитку.	+	+	+	+	+

ПРН05. Застосовувати загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціалізовані підходи і методи при проведенні наукових досліджень, зокрема природних та суспільних процесів у розвитку міст та регіонів з використанням даних польових досліджень, спостережень, статистичних, картографічних, соціологічних даних.	+	+	+	+	+
ПРН07. Знати будівельні норми, інструменти міського і просторового планування, аналізувати та розробляти містобудівну та планувальну документацію.	+	+	+	+	+
ПРН08. Вміти визначати ключових стейкхолдерів міського та регіонального розвитку, комунікувати з ними (англійською або іншими мовами Європейського Союзу), налагоджувати професійну взаємодію, презентувати та обґрунтовувати власні професійні рішення, використовувати професійні знання та вміння для впливу на політику і суспільство.	+	+	+	+	+

~~Результати навчання~~ дисципліни Програмні результати навчання	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	3	4
ПРН04. Знати закономірності виникнення, формування, функціонування та розвитку міст та регіонів, вміти виявляти тенденції, аналізувати фактори, ризики та загрози соціально-економічних та просторових трансформацій у міському та регіональному розвитку.	+	+	+	+	+		
ПРН05. Застосовувати загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціалізовані підходи і методи при проведенні наукових досліджень, зокрема природних та суспільних процесів у розвитку міст та регіонів з використанням даних польових досліджень, спостережень, статистичних, картографічних, соціологічних даних.	+	+	+	+	+		
ПРН07. Знати будівельні норми, інструменти міського і просторового планування, аналізувати та розробляти містобудівну та планувальну документацію.	+	+	+	+	+		
ПРН08. Вміти визначати ключових стейкхолдерів міського та регіонального розвитку, комунікувати з ними (англійською або іншими мовами Європейського Союзу), налагоджувати професійну взаємодію, презентувати та обґрунтовувати власні професійні рішення, використовувати професійні знання та вміння для впливу на політику і суспільство.	+	+	+	+	+	+	+

7. Схема формування оцінки

З дисципліни передбачено *диференційований залік*. Заняття проводяться у вигляді практичних занять, передбачено виконання індивідуальних та колективних завдань.

Питома вага результатів навчання у підсумковій оцінці за умови її опанування на належному рівні така:

- результати навчання – **1.1 – 1.5 (знання)** – до 25%;
- результати навчання – **2 (вміння)** - до 50%;
- результати навчання – **3 (комунікація)** - до 15%;
- результати навчання – **4 (автономність та відповідальність)** - до 10%

7.1 Схема формування оцінки:

	Критерії оцінювання	**Кількість балів**
1.	Звіт студентів про проходження навчальної практики	***70***
2.	Захист студентами виконаних завдань практики	***30***
	Разом	**100**

Форми і методи контролю. Протягом навчальної практики викладач безпосередньо спрямовує і контролює роботу студента як під час польових досліджень, так і під час камеральної обробки матеріалів та виконання індивідуальних завдань.

Вимоги до звіту. Після закінчення практики кожна бригада подає звіт відповідно до запропонованої викладачем структури.

Підведення підсумків практики. Після перевірки поданого звіту за кожним видом практики окремо студенти його захищають. При цьому вони повинні продемонструвати певні прикладні знання за окремими змістовними частинами. Після цього викладач виставляє кожному студенту оцінку за практику. Звіти за окремими видами практик передаються на профільні кафедри.

Студенти **не допускається до підсумкового контролю** за відсутності звіту, що підтверджує виконання ними усіх завдань в межах навчальної практики.

Організація оцінювання: Контроль за результатами практики здійснюється керівником окремого виду практики за результатами оцінки звіту й усного опитування з врахуванням: оцінки рівня захисту практики, рівня підготовки та якості звітних матеріалів; презентації звіту з проходження практики.

Сумарна оцінка формується пропорційно до кількості кредитів за кожним модулем практики. При отриманні результуючої підсумкової кількості балів від 60 і вище студенту виставляється ***зараховано***.

Загалом формування оцінки спирається на «Положення про організацію освітнього процесу у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» (друга редакція), що введено в дію наказом ректора № 170-32 від 11 квітня 2022 року.

7.2. Організація оцінювання:

Шкала відповідності оцінок

Відмінно	90-100
Добре	75-89
Задовільно	60-74

Незадовільно	0-59

8. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

№ п/п	Назва заняття	Кількість годин
ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 1. «Основи польових урбаністичних досліджень. Робота з картами. Орієнтування»		
1	**Заняття 1.** Настановче заняття.	**30**
2	**Заняття 2.** Топографічна, спортивна та цифрова карта.	
3	**Заняття 3.** "Читання" карти в польових умовах.	
4	**Заняття 4**. Основи орієнтування: компас та лінійні орієнтири.	
ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 2. «Основи польових урбаністичних досліджень: природно-географічні дослідження»		
Частина 2.1.		
1	**Заняття 1.** Настановче заняття. Ознайомча робоча екскурсія територією садиби Канівського природного заповідника з відвідуванням природознавчого музею. З'ясування загальних закономірностей диференціації природи та ландшафтне різноманіття Канівського Придніпров'я.	**30**
2	**Заняття 2.** Вивчення кліматичних та гідрологічних особливостей території дослідження.	
3	**Заняття 3-5.** Ознайомлення та відпрацювання методики польового вивчення природних комплексів в робочому маршруті.	
Частина 2.2.		
1	**Заняття 1.** Настановче заняття.	**30**
2	**Заняття 2.** Огляд природних умов Канівського заповідника.	
3	**Заняття 3-4.** Дослідження особливостей структурно-функціональної організації м. Канів як урбанізованої системи.	
ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 3 «Основи польових урбаністичних досліджень: суспільно-географічні дослідження»		
Частина 3.1		
1	**Заняття 1.** Настановче заняття.	**60**
2	**Заняття 2.** Ознайомлення з організацією роботи місцевої влади. Вивчення системи управління міста.	
3	**Заняття 3.** Дослідження трансформацій планувальної структури міста.	
4	**Заняття 4.** Вивчення організації роботи на прикладі окремого промислового підприємства міста. Ознайомлення з організацією роботи готельно-ресторанного комплексу міста.	
5	**Заняття 5.** Вивчення музеїв міста. Проведення соціологічного дослідження мешканців міста та району.	
6	**Заняття 6.** Дослідження транспортної системи міста та приміської зони.	
7	**Заняття 7.** Дослідження особливостей розміщення підприємств сфери обслуговування.	
8	**Заняття 8.** Оцінка забудови міста Канева	
9	**Заняття 9.** Функціональне зонування території міста.	

Частина 3.2		
1	**Заняття 1.** Настановче заняття. Історичні аспекти формування території України, Черкаської області та Канівського району. Шляхи подолання наслідків тривалої колонізації	**30**
2	**Заняття 2.** Адміністративно-територіальний поділ та устрій України, Черкаської області та Канівського району	
3	**Заняття 3.** Адміністративна реформа в Україні: цілі і сучасний стан.	
4	**Заняття 4.** ЗМІ як засіб формування громадської думки	
5	**Заняття 5.** Партійно-політична система та діяльність громадських організацій на місцевому рівні	
6	**Заняття 6.** Політико-географічне значення творчості Т.Шевченка	
7	**Заняття 7.** Камеральні роботи та підготовка звітів	
	РАЗОМ	**180**

Загальний обсяг ***180*** *год.*

ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 1. «ОСНОВИ ПОЛЬОВИХ УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. РОБОТА З КАРТАМИ. ОРІЄНТУВАННЯ»

Даний освітній компонент направлений отримати практичні навички "читання" карти та орієнтування як за лінійними та точковими орієнтирами, так і компасом.

Заняття 1. Настановче заняття.

Ознайомлення студентів з метою, завданнями та цілями практики, вивчення програми практики, проведення інструктажу з безпеки поводження в умовах проходження маршрутів.

Заняття 2. Топографічна, спортивна та цифрова карта.

Топографічна карта та її властивості. У поєднанні з горизонталями умовні знаки відтворюють на топографічній карті місцевість з усіма її особливостями.

Умовні знаки стандартні і єдині за своїм виглядом, формою та кольором. Умовні знаки часто нагадують зображувані об’єкти або їх визначальні риси. Для топографічних та оглядово-топографічних карт умовні знаки тих самих предметів, як звичайно, однакові за формою та кольором і відрізняються здебільшого розміром. За призначенням умовні знаки поділяють на масштабні (контурні), позамасштабні та пояснювальні.

Під рельєфом розуміють сукупність нерівностей земної поверхні. Виділяють основні форми рельєфу: гора (горб), хребет, улоговина, сідловина, лощина (видолинок). Форми рельєфу мають такі основні орографічні лінії: вододіли, тальвеги, брівки та підошви. Орографічні лінії становлять скелет рельєфу і створюють уявлення про ступінь його розчленованості.

На топографічних картах рельєф зображають горизонталями, тобто замкнутими лініями, що проходять через точки місцевості з однаковою абсолютною висотою.

Спортивна карта. Особливості використання кольорів та відображення рослинності на спортивних картах. Умовні позначення на спортивних картах.

Сучасні цифрові карти: умовні позначення на картах, шари на картах, навігація за допомогою сучасних девайсів.

Заняття 3. "Читання" карти в польових умовах.

Основні принципи «читання карти» в польових умовах від загального до конкретного. Знаходження свого місця на карті за допомого площинних та лінійних орієнтирів, прив'язування до місцевості. Прийом «великого пальця» та згорнута карта – принцип полегшення «читання» карти.

Заняття 4 Основи орієнтування: компас та лінійні орієнтири.

Компас як засіб визначення напряму руху на карті. Визначення азимуту, рух за азимутом. Основні принципи орієнтування: від грубого до точного азимут; використання лінійних орієнтирів, принципи читання рельєфу.

ЗМІСТОВА ЧАСТИНА 2. «ОСНОВИ ПОЛЬОВИХ УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ».

Частина 2.1.

Під час проходження навчальної практики важливим її елементом є польові дослідження урбаністичного середовища, його природної основи та ландшафтів в цілому, з метою набуття навичок проведення натурних спостережень і опису отриманої інформації із застосуванням прийомів і методів польового визначення та оцінки параметрів природних комплексів та їх компонентів, що є ресурсами для здійснення різних видів природокористування, зокрема територіального планування, міського планування, проектування природоохоронних схем території, організації відпочинку та туристичної діяльності тощо.

Впродовж практики студенти отримують навички пошуку і інтерпретації географічної інформації про геологічні відклади, рельєф, мікроклімати, гідрологічні об'єкти, рослинність та ландшафти в цілому територій проходження практики.

В загальному вигляді завдання навчальної практики наступні:

- ознайомлення та характеристика геолого-геоморфологічних, кліматогідрологічних особливостей, рослинного покриву й едафічних (грунтових) умов, видів та форм природокористування в цілому, як факторів формування ландшафтів території дослідження та їх окремих компонентів, за відкритими даними з наявних джерел географічної інформації (картографічні матеріали, довідники, наукові статті та інші навчальні матеріали), а також фіксація отриманих даних під час польових спостережень і опис чинників та параметрів природних комплексів в поданих викладачем бланках
- знаходження, визначення та аналіз параметрів природних комплексів, які визначатимуть такі якості природних комплексів, що є важливими для урбаністичного освоєння територій (для соціально значущої забудови, формування дорожньої інфраструктури та іншої економічної складової населеного пункту, благоустрою, охорони середовища та рекреаційної діяльності).
- оформлення польової документації (польових щоденників, бланків опису точок спостереження), формування звіту про практику

Заняття 1. Настановче заняття.

Визначення мети навчальної практики, об'єкту дослідження, завдань практики та детальності робіт. Проведення інструктажу з безпеки поводження в умовах

проходження маршрутів. Визначення мети, завдань. Ознайомча робоча екскурсія територією садиби Канівського природного заповідника з відвідуванням природознавчого музею. З'ясування загальних закономірностей диференціації природи та ландшафтне різноманіття Канівського Придніпров'я.

Ознайомчий пішохідний маршрут (відповідно до умов практики може бути скорочений або замінений на альтернативний) нагірною ділянкою заповідника для рекогносціювання місцевості. Встановлення та вивчення факторів формування природних комплексів території дослідження. (об'єкти та території ознайомлення по маршруту гора Мар'їна, Скіфське поле, гора Велике та Мале Городища, балка Вовчі Скоти, ближні відроги Меланчиного яру, Чернеча гора).

Заняття 2. Вивчення кліматичних та гідрологічних особливостей території дослідження.

Навчальні автобусні екскурсії на Канівську Метеорологічну станцію та Канівську ГЕС *(м.Канів)*.

Заняття 3. Ознайомлення та відпрацювання методики польового вивчення природних комплексів в робочому маршруті.

Робочий автобусно-пішохідний маршрут до заповідної ділянки *«Зміїні острови»* і дослідження ландшафтів мішанолісового типу підвищених давньоалювіальних терас з еоловими формами рельєфу під сухими борами та суборями, а в межах знеліснених опуклих вододільних ділянок дюн та кучугурів лучно-степові ландшафти під рясною злаковою рослинністю (із ковилою дніпровською Stipeta borysthenica). Вивчення антропогенних впливів на природні комплекси та ознайомлення із процесами відновлення ландшафтів.

Оформлення звітної документації.

Заняття 4. Ознайомлення та відпрацювання методики польового вивчення природних комплексів в робочому маршруті.

Робочий пішохідний маршрут ділянкою заповідника в правобережній нагірній частині і вивчення ландшафтного різноманіття *урочища Пилипенкова гора.* Дослідження природних комплексів лісостепового типу добре дренованої структурно-денудаційної дислокованої сильно розчленованої лесової височини сформованої на виходах елювіальних порід верхньокрейдового із фоновими дерновими опідзоленими піщано-щебенюватими під різнотравно-злаковими лучними степами та рідколіссям в комплексі із сірими супіщано-легко-суглинковими ґрунтами на лесах під свіжими грабовими дібровами. Вивчення процесів антропогенної трансформації природних комплексів та белігеративних ландшафтів. Оформлення звітної документації.

Заняття 5. Ознайомлення та відпрацювання методики польового вивчення природних комплексів в робочому маршруті.

За потреби маршрут може проводитися в різних варіантах:

- *робочий човново-пішохідний маршрут-сплав* на *заплавно-острівний комплекс «Криві озера»* із вивченням річкових руслових процесів, флювіальних геологічних процесів та спостереження явища біфуркації русла в районі заплавних островів Круглик та Шелестів і дослідження лучних заплавних ландшафтів сформованих в умовах регульованого стоку на піщаних та піщано-суглинкових алювіальних відкладах.

- *робочий автобусно-пішохідний* на широку заплаву р. Дніпра в районі с. Келеберда Канівського району Черкаської області для вивчення та опису ландшафтів заплави (*центральної та прируслової*)
- *робочий пішохідний* для польового дослідження природно-аквальних комплексів Дніпра. *(узбережна смуга з акваторією Кременчуцького водосховища в її межах, місцевість Ісковщина).*

Написання та оформлення звітної документації.

Додатки

Бланки для документації спостережень в маршрутах та наповнення звіту з практики

Додаток 1.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет
кафедра географії України

ЖУРНАЛ ПОГОДНИХ УМОВ

				день спостережень			
				1( )	2( )	3( )	4( )
метеоелемент	кількість опадів, мм						
	атмосферний тиск, мм	година вимірювання					
	температура повітря, ° С	година вимірювання					
	напрямок вітру, румб	година вимірювання					
	швидкість вітру, бал	година вимірювання					
	форма хмар	година вимірювання					
	хмарність, бали	година вимірю					

	інші явища						

Додаток 2

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет, кафедра географії України

Польовий бланк опису природних комплексів ……(назва)

тип урочища				
відклади				
характер	**генезис**			
	механічний склад			
рельєф	**тип**			
	відносна висота, м			
	нахил, °			
	експозиція, румб			
рослинність	**тип**			
	деревостан	**форму ла**		
		висота, м		
		зімкнутість крон, %		
	підлісок (чагарник)	**домінуючі види**		
		покриття, %		
		висота, м		
	підріст	**домінуючі види**		
		покриття, %		
		висота, м		
	трав'яний	**домінуючі види**		
		покриття, %		
ґрунти (тип, рід, вид)				

Додаток 3

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет, кафедра географії України

Польовий бланк опису природно-аквальних комплексів ……
(назва урочища/місцевості)

тип урочища			
відклади			
характер	**генезис**		
	механічний склад		
рельєф	**тип**		
	відносна висота, м		
	нахил, °		
	експозиція, румб		
рослинність	**тип**		
	деревостан та підріст	**домінуючі види**	
		формула	
		висота, м	
		зімкнутість крон, %	
	підлісок (чагарник)	**домінуючі види**	
		покриття, %	
		висота, м	
	трав'яний	**домінуючі види**	
		покриття, %	
ґрунти	**літологічний склад**		
донні відклади (мілководдя)	**літологічний склад**		
ширина зони мілководдя, м			
співвідношення рослинності до пляжу			
наявність водної рослинності			
прозорість води			
чистота пляжів			
облаштованість пляжів			
швидкість течії, м/с			
сила вітру (0-2 м/сек)			
Т° води 18-22 °С			
			дані гідрометеостанції Канів

число днів без вітру (0-2 м/сек) – ……
число днів із середньодобовою Т° води 18-22 °С – …….

Додаток 4

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет, кафедра географії України

Польовий бланк опису урочища ……..

Номер точки спостереження		№	№	№
тип урочища				
рельєф	тип			
	відносна висота, м			
	експозиція, румб			
	крутизна, °			
рослинність	тип			
	характер (повнота деревостану, наявність чагарнику, підросту, розрідженість)			
	домінуючі види			
	аспектність			
залісненість, %				
насиченість простору пейзажними видами				
контрастність меж				
наявність оглядових точок				
горизонтальний кут огляду місцевості, °				
вертикальний кут сприйняття місцевості, °				
дальність видимості (глибина перспективи), км				
кількість планів пейзажу (з точки розкриття №)				

Додаток 5

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет
кафедра географії України

Бланк оцінки еколого-естетичних властивостей пейзажу з точки огляду №……
(в бланку проставляються середні значення відповідей суб'єктів оцінки в опитуванні)

Властивості ландшафту	Шкала оцінок							Властивості ландшафту
	1	2	3	4	5	6	7	
одноманітний								різноманітний

монотонний								**контрастний**
звичайний								**виразний**
змінений								**натуральний**

Бланк оцінки емоційної реакції суб'єкту сприйняття пейзажу з точки огляду №……
(в бланку проставляються середні значення відповідей суб'єктів оцінки в опитуванні)

емоційна реакція	**шкала оцінок**							**емоційна реакція**
«-»	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**«+»**
пригніченість								**емоційний підйом**
зневіра								**радість**
байдужість								**захват**

Частина 2.2

Даний освітній компонент спрямований на розкриття об'єкта вивчання згідно поставленої мети і завдань за допомогою наукових методів й підходів. У даному випадку об'єктами таких польових досліджень виступають Канівський заповідник та м. Канів, в межах яких відбуваються взаємозв'язки та взаємодія компонентів природи і соціально-господарської сфери.

При цьому ставиться ***головна мета*** – аналіз м. Канів як складної урбанізованої системи та Канівського заповідника як геосистеми природоохоронного призначення.

Для її досягнення виконуються ***ключові завдання*** польового дослідження:

- *по-перше*, послідовно аналізуються природні умови заповідної території (геологічна та геоморфологічна будова, кліматичні особливості, поверхневі та підземні води, грунтово-рослинний покрив, тваринний світ, ландшафтні комплекси);

- *по-друге*, вивчаються просторова структура і особливості функціонування міста (житлові масиви, промислові зони, транспортна мережа, рекреаційні території, їх взаємодія і взаємозв'язок);

- *по-третє*, визначається екологічна ситуація, яка складається в результаті тісної взаємодії підсистем "природа" – "суспільство" в межах досліджуваних об'єктів;

- *по-четверте,* проводиться узагальнення й систематизація зібраного матеріалу, написання звітних робіт (у т.ч. складання презентацій) та їх захист на підсумковому занятті.

Заняття 1. Настановче заняття.

Проведення інструктажу з техніки безпеки та вступної лекції (у ній вказується мета навчання, головні завдання, методи дослідження, відмічаються важливі теоретичні відомості, які заносяться до першого розділу звіту *"Вихідні теоретичні положення"*).

Заняття 2. Огляд природних умов Канівського заповідника (див. табл.2).

На початку навчання ставляться такі **завдання**:

- *по-перше*, збирання та вивчення теоретичних відомостей про природу території дослідження;

- *по-друге*, обстеження та опис річкових заплав, надзаплавних терас, ярів і балок, плакорних ділянок як складних ландшафтних комплексів;

- *по-третє*, фіксування змін ландшафтних комплексів внаслідок діяльності людини;

- *по-четверте*, використання зібраного польового матеріалу для написання другого розділу звіту *"Природні умови Канівського заповідника"* (до вказаного розділу обов'язково зазначаються пункти / підпункти).

Для проведення польових і камеральних робіт даного напряму застосовуються наступні методи досліджень: спостереження, порівняльно-описовий, картографічний, моделювання.

Заняття 3-4. Дослідження особливостей структурно-функціональної організації м. Канів як урбанізованої системи (див. табл. 2).

На початку навчання ставляться такі **завдання**:

- *по-перше*, збір та аналіз теоретичних відомостей щодо особливостей функціонування й розвитку досліджуваного населеного пункту;

- *по-друге*, обстеження житлових масивів, промислових районів, транспортної інфраструктури, рекреаційних зон міста;

- *по-третє*, аналіз впливу соціально-господарської сфери та наслідки такого впливу для довкілля і населення;

- *по-четверте*, використання зібраного матеріалу для написання третього розділу звіту *"Канів як урбанізована система"* (до вказаного розділу обов'язково зазначаються пункти / підпункти). Окремо відмічається екологічна ситуація у м. Канів та вказуються шляхи її покращання.

Для проведення польових і камеральних робіт даного напряму застосовуються наступні методи досліджень: спостереження, порівняльно-описовий, картографічний, моделювання.

Таблиця 2

Напрями навчально-пізнавальної діяльності студентів під час проходження практики

Тема роботи	Зміст роботи
Природні умови Канівського заповідника **(Заняття 2)**	
Геологія і орографія	Ознайомлення з гірськими породами та рельєфом
Кліматичні умови	Дослідження погоди та міського клімату
Водні об'єкти	Обстеження поверхневих та підземних вод
Грунти і рослинність	Огляд грунтово-рослинного покриву
Ландшафти	Вивчення ландшафтних комплексів (фацій, урочищ, місцевостей)
Канів як урбанізована система **(Заняття 3-4)**	
Житлові масиви	Визначення особливостей функціонування й характеру впливу на довкілля та населення
Промислові райони	Визначення особливостей функціонування й характеру впливу на довкілля та населення
Транспортна мережа	Визначення особливостей функціонування й характеру впливу на довкілля та населення
Рекреаційні зони	Визначення особливостей функціонування й характеру впливу на довкілля та населення

Екологічна ситуація	Складання характеристики екологічної ситуації та відмічення шляхів її покращання

ЗМІСТОВНА ЧАСТИНА 3. «ОСНОВИ ПОЛЬОВИХ УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ»

Частина 3.1

Даний освітній компонент покликаний закріпити на практиці вміння та навички оцінки соціально-економічного та містобудівного розвитку міста, набуття навичок застосування методів польових досліджень, проведення спостережень та аналізу, здійснення географічних описів, проведення анкетування жителів міста, оволодіння методиками складання анкети, проведення інтерв'ю, опрацювання анкет; набуття компетентностей співробітництва і роботи у групі, улагоджування розбіжностей та конфліктів; оволодіння вміннями робити географічний опис та характеристику, проводити узагальнення та формулювати висновки, а також оформляти звіт, ілюструвати його.

Практика включає три етапи: *перший етап* - ***підготовчий*** (включає ознайомлення студентів з цілями та завданнями практики; вивчення програми практики; попередній збір інформації про район проходження практики; ознайомлення студентів зі схемами та структурою складання типових характеристик економіко-географічних об'єктів; інструктаж студентів про правила та норми поведінки під час проходження практики, техніку безпеки; розподіл студентів на бригади, розподіл обов'язків у бригаді, обрання бригадирів; вирішення організаційних питань; технічна підготовка до практики (література, папір, канцелярські прилади, електронні гаджети, програмне забезпечення тощо); *другий етап* – ***польовий*** (включає вступну лекцію на на якій студенти ознайомлюються з об'єктом дослідження, особливостями економіко-географічного положення, планувальною структурою міста, основними підсистемами міста, протіканням трансформаційних змін, що стосуються просторового розвитку міста тощо)*; третій етап* – ***камеральний*** (включає збір, обробку, аналіз та синтез зібраної інформації; написання звіту урбогеографічної практики, а також захист практики).

При виконанні кожного завдання студенти отримують інформацію про стан досліджуваної підсистеми по місту в цілому (невеликий огляд), необхідний мінімум статистичних матеріалів про об'єкт дослідження і пояснення щодо методики виконання завдання. Обсяг завдання дається в розрахунку на можливість його виконання *протягом робочого дня.*

Заняття 1. Настановче заняття.

Ознайомлення студентів з цілями та завданнями практики, вивчення програми практики, попередній збір статистичної інформації про місто проходження практики, ознайомлення студентів зі генеральною схемою планування міста та містобудівною документацією, схемами та структурою складання типових характеристик економіко-географічних об'єктів.

Заняття 2. Ознайомлення з організацією роботи місцевої влади. Вивчення системи управління міста.

Завдання 1: *Ознайомлення із структурою міської ради та виконавчого комітету, основними повноваженнями на завданнями органу місцевого самоврядування, системою документообігу, основними програмними та прогнозними документами, які визначають розвиток міста.*

Заняття 3. Дослідження трансформацій планувальної структури міста.

Завдання 1. *Дослідити історію формування міста Канева, населення та систему розселення міста.*

Завдання 2. *Дослідити господарство міста, а саме: галузі підприємтв, їх розміщення, продукцію, сировинну базу, постачальників сировини і збут. Також визначити їхній склад в системі містоутворюючої, містозабезпечуючої та містообслуговуючої сферах та нанести їх на картосхему.*

Матеріали: персональний ком'ютер, електрона основа картографічної схеми міста, результати спостереження.

Методи: літературний, картографічний, спостереження, статистичний.

Заняття 4. Вивчення організації роботи на прикладі окремого промислового підприємства міста. Ознайомлення з організацією роботи готельно-ресторанного комплексу міста.

Завдання 1: *Скласти економіко-географічну характеристику промислового підприємства використовуючи паспорт промислового підприємства (Додаток 1). Зробити висновок про спеціалізацію промисловості міста Канева та оцінити сучасний рівень її розвитку.*

Об'єкти: три підприємства міста, що представляють різні галузі промисловості.

Матеріали: статистичні дані про стан промислового виробництва в Каневі. Карта м. Канева; результати опитування спеціалістів, що включають інформацію про склад підприємств, особливості технології, обладнання, постачання сировини, палива, енергії, водопостачання, транспорту та збут готової продукції.

Методи: польове економіко-географічне дослідження підприємства і його сировинної зони, опитування.

Для характеристики передбачено відвідання одного з найбільших підприємств міста: *філія Канівська ГЕС ПАТ «Укргідроенерго»;Канівська філія ТОВ «Клуб сиру»; Товариство з обмеженою відповідальністю «Ергопак».*

Додаток 1

Паспорт промислового підприємства

Назва підприємства «_____» _____
Статус _____ Місцезнаходження _____
Галузь _____ Працює з _____ року
Кількість працівників _____ з них
інж-керівн. персонал _____
робітники _____
інші _____
Середня заробітна плата _____грн.; службовця_____
робітника _____
Основні робітничі професії _____
Обсяги виробництва (в динаміці за 3-5 років) _____
Продукція підприємства _____
Ціни на основні види продукції _____

Собівартість продукції _____ Основні фонди (якість) ___
Партнери по сировині _____
по готовій продукції _____
Зовнішньоторговельні зв'язки _____
Наявність іноземних інвестицій _____

Принципова схема технологічного циклу підприємства

Завдання 2. *Скласти економіко-географічну характеристику готельного комплексу, оцінити ступінь завантаженості готелю та перспективи готельно-ресторанного бізнесу у Каневі (на прикладі готельно-ресторанного комплексу «Княжа гора» чи іншого).*

Матеріали: статистичні дані про стан готельно-ресторанного бізнесу в Каневі. Карта м. Канева; результати опитування спеціалістів, що включають інформацію про склад підприємства, перелік послуг, що надаються у комплексі, кількість створених робочих місць, сезонність у роботі, маркетингову діяльність підприємства, цінову політику.

Методи: польове економіко-географічне дослідження підприємства, опитування.

Заняття 5. Вивчення музеїв міста. Проведення соціологічного дослідження мешканців міста та району.

Завдання 1. *Скласти економіко-географічну характеристику закладу культури, оцінити роль і значення музеїв у нарощенні туристичного потенціалу міста.*

Матеріали: статистичні дані про розвиток закладів культури в місті Каневі**.** Карта м. Канева; результати опитування спеціалістів, що включають інформацію про заснування і розвиток музею, перелік послуг, що надаються, кількість створених робочих місць, сезонність у роботі, цінову політику.

Методи: польове економіко-географічне дослідження закладу, опитування.

Передбачено відвідання: музею Т.Г.Шевченка, Канівського музею народно-декоративного мистецтва, Історичного музею «Канів від давнини до сучасності».

Завдання 2. *Провести соціологічне дослідження мешканців міста та району (Додаток 2).*

Матеріали: анкета, програмний пакет IBM SPSS Statistics 22.0, результати спостереження.

Методи: анкетування, спостереження, статистичний.

Під час виконання завдання студенти мають оволодіти навичками анкетування населення, здійснити підготовку даних для автоматизованого аналізу, здійснити аналіз отриманих даних із використанням програмних засобів аналізу статистичних даних, виявити рівень соціально-економічного стану населення міста, зробити висновки щодо географічних чинників його формування.

Додаток2

Зразок анкети для соціологічного опитування населення

Стать _____ Вік: 18-24____; 25-45_____;46-64_____; старше 65 років_____

Сімейний стан _____ Скільки осіб складає домогосподарство _____

Чи є в складі сім'ї: діти _____ (____); непрацюючі особи старше працездатного віку_____ (___)

Ваш рівень освіти: середня___; середня спеціальна_____; вища _____; науковий ступінь ____.

Як давно Ви проживаєте в Каневі: з народження _____; більше 10 років _____;

5-10 років:_____; менше 5 років _____.

Місце роботи:

Державний сектор _____ Промисловість_____

Приватний сектор_____ Транспорт_____

Комунальне підприємство_____ Торгівля_____

Домогосподар (ка)_____ Управління_____

Приватний підприємець_____ Освіта та наука_____

Безробітний_____ Інші галузі_____ (вказати)

Рівень доходів домогосподарства

Загальний дохід сім'ї _____

Бажаний рівень доходу через 5 років_____

Як Ви оцінюєте свій рівень життя: вище середнього по місту _____; середній _____;

нижче середнього по місту_____

Розвиток соціальної інфраструктури:

Якою є часова доступність до дитячого садочка (хв.) _____; школи_____;

поліклініки_____

Чи використовуєте Ви громадський транспорт, щоб дістатись до дитячого садочка _____; школи_____; поліклініки_____

Чи звертаєтесь Ви до закладів, що надають платні послуги у сфері дошкільної освіти _____;

шкільної освіти_____; медицини _____.

Чи задоволені Ви рівнем обслуговування у місцевому: (від 1 до 5 білів; 5 – найвищий)

дитячому садочку_____; школі _____; поліклініці_____ .

Стан розвитку зелених секторів :

Чи сортуєте Ви сміття _____

Якщо ні, чи готові Ви це робити, якщо для цього будуть створені відповідні умови ____

Скільки Ваше домогосподарство використовує води щомісяця (загалом/гаряча) _____/_____

Середній щомісячний рахунок за ЖКП (під час опалювального сезону) _____ /_____(заг / опалення)

Чи провели заходи щодо енергозбереження_____ Які _____

(зовнішнє утеплення квартири, заміна батарей, встановлення лічильника тепла, інший варіант)

Чи вплинуло це на температуру повітря в квартирі_____ На вартість опалення _____

Скільки часу Ви витрачаєте на дорогу на роботу _____

Який вид транспорту використовуєте_____

Чи є у домогосподарстві автомобіль_____

Чи маєте план придбати автомобіль, якщо ваші доходи зростуть _____

Чи часто Ви відвідуєте зелені зони міста _____ (щодня, кожні вихідні, раз на місяць)

Скільки часу необхідно витратити, зоб дістатись до найближчої зеленої зони _____

Оцініть ефективність екологічної політики міської влади _____ (5-1 – 5 – найкраще)

Заняття 6. Дослідження транспортної системи міста та приміської зони.

Завдання 1: *Дослідити кількість транспортних засобів, що проїжджають через переріз дороги за одиницю часу. В якості розрахункового періоду часу для визначення інтенсивності руху обирається одна година.*

Матеріали: отримана інформація під час спостереження

Методи: картографічний, спостереження

Завдання 2. *Дослідити напрям та інтенсивність пасажиропотоків через автостанцію Канів.*

Матеріали: статистичні дані про діяльність підприємств сфери обслуговування, результати польових досліджень.

Методи: картографічний, опитування, спостереження.

Заняття 7. Дослідження особливостей розміщення підприємств сфери обслуговування.

Завдання 1. *Дослідити особливості розміщення підприємств сфери обслуговування. Побудувати профіль розвитку сфери обслуговування вздовж основних транспортних магістралей міста за напрямом центр-периферія, виявити основні закономірності розміщення підприємств громадського харчування, побутового обслуговування, торгівельних та ін. закладів.*

Матеріали: статистичні дані про розвиток підприємств сфери обслуговування у в Каневі, картографічна схема міста, результати спостереження.

Методи: картографічний, спостереження, статистичний.

Заняття 8. Оцінка забудови міста Канева

Завдання 1. *Визначити громадську та житлову забудову міста Канева. Вивчити, скласти та нанести на картосхему територію громадського центру міста. Для виконання даного завдання необхідним є відвідання Управління містобудування та архітектури виконавчого комітету Канівської міської ради.*

Матеріали: статистичні дані про житлову та громадську забудову міста, карта міста, генеральний план міста.

Методи: літературний, картографічний, спостереження, статистичний.

Заняття 9. Функціональне зонування території міста.

Завдання 1. *Визначити основні функціональні зони міста та оцінити їх сучасні трансформації. Нанести функціональні зони на картосхему. Для виконання даного завдання необхідним є відвідання Управління містобудування та архітектури виконавчого комітету Канівської міської ради.*

Завдання 2. *Розробити рекомендації з трансформацій об'єктів планувальної структури міста та нанести їх на картосхему.*

Матеріали: статистичні дані, карта міста, генеральний план міста.

Методи: літературний, картографічний, спостереження, статистичний.

Частина 3.2

Під час перебування на практиці студенти повинні максимально використати можливість закріплення навиків наукової роботи. Набуття навичок науково-практичної роботи передбачає, що практика надає можливість закріпити етапи наукової діяльності та методи економіко- і політико-географічних досліджень у процесі збору і обробки матеріалів із зазначеної проблематики та написанні звіту.

Студентам рекомендується перед початком практики уважно ознайомитись зі специфікою її проведення за сприяння її керівника. Вони опрацьовують рекомендовані та віднайдені самостійно джерела задля використання відповідної інформації при виконання конкретних завдань; набувають певні практичні навики при проведенні опитувань, під час бесід з державними службовцями, партійними діячами та громадськими активістами.

Задля уникнення нещасних випадків під час проведення практики всі студенти мають бути ознайомлені з типовими правилами техніки безпеки і пройти відповідний інструктаж

Виходячи із мети і завдань, студенти готують звіт про проходження практики. Звіт про практику подається кожним студентом у письмовому вигляді і повинен містити виконання усіх завдань практики, аналіз розглянутих проблем та висновки.

Звіт повинен відповідати і загальноприйнятим вимогам щодо оформлення наукових робіт. Посилання на літературні джерела наводяться по тексту в квадратних дужках [1, 6-9], [1, с.5-6]. Таблиці, картохеми та рисунки розміщуються по тексту з обов'язковими посиланнями. Джерела розміщуються після основного матеріалу в алфавітному порядку.

Заняття 1. *Настановче заняття. Історичні аспекти формування території України, Черкаської області та Канівського району. Шляхи подолання наслідків тривалої колонізації.*

Дослідити політико-географічні особливості історії краю, акцентувавши увагу на змінах політичної карти, динаміці кордонів, політиці колонізаторів та їх впливі на сучасну політико-географічну свідомість мешканців регіону. Деколонізація, деросієфікація та декомунізація як необхідні складові нинішньої державницької політики. Аналіз ставлення місцевих мешканців до участі України в окремих інтеграційних та військово-політичних угрупованнях на основі проведеного опитування місцевих мешканців та особистого досвіду.

План заняття.

1. Етапи формування державної території України. Співвідношення етнічних та державних меж.
2. Формування території Черкаської області та Канівського району.

3. Наслідки тривалої колонізації українських земель та шляхи їх подолання.
4. Дослідження ставлення місцевих мешканців до відновлення історичної пам’яті народу, деросієфікації, декомунізації та подальшої інтеграції України в загальноєвропейські структури Практичне заняття: скласти опитування, провести його та проаналізувати.

Заняття 2. *Адміністративно-територіальний поділ та устрій України, Черкаської області та Канівського району*.

Внутрішня георпросторова будова України. Адміністративно-територіальний поділ та устрій Українських державних утворень і українських земель у складі інших держав у попередні історичні періоди. Формування сучасного адміністративно-територіального поділу України. Утворення Черкаської області і формування її АТП. Необхідність реформування АТП і АТУ України. Варіанти реформування. Автономія Криму чи кримсько-татарська автономія? Критичний аналіз варіанту федералізації України. Проаналізувати політико-географічне положення Канівського району (Канівської громади), Черкаської області та України на даному етапі, використовуючи метод графів.

План заняття.

1. ПАП та ПАУ України в попередні періоди.
2. Формування сучасного ПАП та ПАУ України, Черкаської області та Канівського району.
3. Варіанти реформування ПАП України.
4. Політико-географічне положення України, Черкаської області та Канівського району. Практичне заняття із застосуванням методу графів для аналізу ПГП.

Заняття 3. *Адміністративна реформа в Україні: цілі і сучасний стан.* Децентралізація управління та формування об’єднаних територіальних громад. Місцеве самоврядування: права і обов'язки об’єднаних територіальних громад (на прикладі Канева). Місцеве самоврядування: права і обов’язки місцевих громад на рівні окремого села (на прикладі Пекарів). Знайомство з роботою виконавчих органів влади на місці.

План заняття:

1. Цілі та завдання адміністративної реформи в Україні, Децентралізації.
2. Процес формування ОТГ на Черкащині та Канівщині.
3. Права та обов’язки ОТГ (на прикладі Канівської ОТГ; зустріч із представниками органів управління)
4. Права та обов’язки сільського старости. Місце села в структурі ОТГ (зустріч із старостою с. Пекарі)

Заняття 4. *ЗМІ як засіб формування громадської думки.*

Провести політико-географічний аналіз місцевих ЗМІ: які політико-географічні проблеми України та світу найчастіше висвітлюються; про які держави і в якому контексті пишуть місцеві журналісти; яким чином публікації в місцевій пресі формують політико-географічну свідомість мешканців регіону та образи тих чи інших українських політиків, регіонів України, іноземних держав. Аналіз перцепційного сприйняття образів областей України та ключових держав.

План заняття.

1. Дослідити публікації у місцевій пресі на предмет політико-географічної тематики (практичне заняття).

2. Систематизувати відомості про окремих політиків, про яких пишуть місцеві ЗМІ.
3. Провести аналіз публікацій і їх вплив на формування образів окремих держав і регіонів України. Практичне заняття: провести опитування щодо перцепційного сприйняття держав і регіонів та виявити зв'язок із публікаціями в ЗМІ.

Заняття 5. *Партійно-політична система та діяльність громадських організацій на місцевому рівні.*

Дослідження осередків загальнодержавних та місцевих політичних сил і громадських організацій. Електоральна ситуація на місцевому рівні. Провести дослідження динаміки електоральних вподобань на місцевому рівні. Чинники, що впливають на електоральні уподобання місцевих виборців. Виявити головні відміни та пояснити причини популярності окремих політичних сил та лідерів. Які завдання місцеві виборці вважають найактуальнішими для втілення в життя депутатами на державному та регіональному рівнях?

План заняття.

1. Загальні відомості про сучасну партійно-політичну структуру України.
2. Партійно-політична структура Черкаської області та Канівського району.
3. Проаналізувати електоральну ситуацію в регіоні та виявити її особливості на фоні загальноукраїнської. Практична робота з результатами виборчих компаній.
4. Виявити головні чинники електоральної поведінки місцевих виборців Практичне завдання: провести опитування виборців та проаналізувати його співставивши з п.3.

Заняття 6. *Політико-географічне значення творчості Т.Шевченка.*

Про які тогочасні політико-географічні проблеми писав, яким було поетове бачення майбутнього України та її облаштування; в яких країнах бував і в яких відома спадщина Т.Шевченка (переклади творів, картини, пам'ятники). Скласти відповідну картосхему. Наскільки це співпадає з розселенням української діаспори і сприяє налагодженню стосунків між Україною та іноземними державами.

План заняття.

1. Політико-географічне значення та актуальність творчості Т. Г. Шевченка.
2. Т. Г. Шевченко у світі.
3. Відвідування музею Т. Г. Шевченка.

Рекомендовані джерела

Частина 1

1. Абрамов В. В. Спортивний туризм: підручник. Х.: ХНАМГ, 2011. 367 с.
2. Методичні вказівки зі спортивного орієнтування у навчальних закладах (міське та паркове орієнтування) / Укладачі: О. Гринюк, І. Степанець, Д. Гринюк, С. Уліганець. Київ, 2021. 23 с.
3. Основи спортивного орієнтування : навчально-методичні рекомендації / Укладачі: М. А. Щербаков., М. О. Лянной . Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 32 с.

Частина 2.1

4. International cloud atlas: Manual on the observation of clouds and other meteors / V.1 revised edition. Geneva Switzerland, 1975: Secretariat of the World Meteorological organization.

(Міжнародний атлас хмар. Керівництво зі спостереження за хмарами та іншими атмосферними явищами).
5. Аріон О.В. Навчально-методичний комплекс з дисципліни „Ґрунтознавство з основами географії ґрунтів». К.: ВПЦ „Київський університет», 2005. 58с.
6. Аріон. О.В., Удовиченко В.В. Літня польова ґрунтознавчо-біогеографічна практика: Навчально-методичний посібник. К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. 176 с.
7. Атлас хмар. URL: http://www.clouds-online.com
8. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/994_711.
9. Галік О.І. Метеорологічні прилади і методи спостережень. Практикум: навчальний посібник. Рівне: НУВГП 2008, 234с.
10. Геренчук К.І., Раковська Е.М., Топчієв О.Г. Польові географічні дослідження. К.: Вища школа, 1975. 248 с.
11. Купач Т.Г., Дем'яненко С.О. Польові природничо-географічні дослідження територій: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «географія» та «освіта». К., 2017. 80 с.
12. Методичні вказівки до виконання лабораторно-практичних робіт з курсу «Ґрунтознавство та географія ґрунтів». К.: КУ, 1994. 47 с.
13. Методичні вказівки до навчальної польової практики з ґрунтознавства та географії ґрунтів / О.В. Аріон. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. 35 с.
14. Назаренко І.І., Польчина С.М., Нікорич В.А. Ґрунтознавство Чернівці, 2003. 400с.
15. Палієнко Е. Т., Мороз С. А., Куделя Ю. А. Рельєф та геологічна будова Канівського Придніпров'я. К.: вид-во Київського ун-ту, 1971. 96 с.
16. Природні умови Канівського Придніпров'я та їх вивчення: Навч. посібн. / ред. П.Г.Шищенко. К.: КУ, 1992. 276 с.
17. Тютюнник Д.А., Дмитрук О.Ю. Словник-довідник з ґрунтознавства та географії ґрунтів для студентів географічного факультету. К.: РВЦ "Київський університет", 1997. 120 с.
18. Чорний І.Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства. К.: Вища школа, 1995. 240 с.
19. Шевчик В.Л. ПЗ Канівський.Фіторізноманіття заповідників і нац. природ. парків Укр аїни. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники /за ред. В.А. Онищенка і Т.Л. Андрі єнко. К.: Фітосоціоцентр, 2012. С. 151-169.

Частина 2.2

1. Вишневський В.І. Ріка Дніпро. Київ : Інтерпрес ЛТД, 2011. 384 с.
2. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / відп. ред. О. М. Маринич. К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989-1993.
3. Геренчук К.І., Раковська Е.М, Топчієв О.Г. Польові географічні дослідження: Навчальний посібник, Київ : Вища школа, 1975. 246 с.
4. Гродзинський М.Д., Савицька О. В. ; Ландшафтознавство: Навчальний посібник. КНУТШ. Київ: Київський університет, 2008. 320 с.
5. Дмитрук О. Ю. Урбаністична географія: Ландшафтний підхід: Методика ландшафтного аналізу урбанізованих територій. Київ: РВЦ "Київський ун-т", 1998. 139 с.
7. Комплексний атлас України. Київ : НВП «Картографія», 2005. 96 с.
8. Ландшафти. Україна: учб. карта для серед. загальноосвіт. шк.. Ін-т географії НАН України. 1: 1 000000, 1: 6 000000. Київ: НВП "Картографія", 1997. 1 арк.
9. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Знання, 2006. 511 с.
10. Міхелі С.В. Бакалаврські і магістерські фізико-географічні дослідження: методичні рекомендації з проведення та оформлення результатів : навчальний посібник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2020. 164 с.

11. Міхелі С.В., Мирон І.В. Практикум з ландшафтознавства : навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 44 с.
12. Міхелі С.В. Щоденник навчальної польової практики ландшафтознавства : навчальний посібник. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 58 с.
13. Національний атлас України / гол. ред. Л. Г. Руденко. Київ : ДНВП «Картографія», 2007. 440 с.
14. Природні умови Канівського Придніпров'я та їх вивчення: Навчальний посібник / під ред. П.Г. Шищенка. Київ: Вид-во "Київський університет", 1992. 270 с.
15. Навчально-польова практика з географічних дисциплін : навчальний посібник / за ред. Я.О. Мольчака, О.І. Бондара, В.Г. Чирки. Луцьк: Надстир'я, 1999. 264 с.
16. Самойленко В. М. Діброва І.О. Антропізація ландшафтів : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2021. 304 с.
17. Самойленко В.М., Діброва І.О. Природничо-географічне моделювання : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2019. 320 с.

Частина 3.1

А) Основна:

1. Атлас адміністративно-територіального устрою України. URL: https://decentralization.gov.ua/news/13404 (дата звернення 22.06.2025)
2. Генеральний план міста Канева. URL: https://kaniv-rada.gov.ua/generalnij-plan-mista-12-06-37-23-01-2024/ (дата звернення 28.07. 2025)
3. Довідка про громаду. Офіційний сайт Канівської міської ради. URL: https://kaniv-rada.gov.ua/istorichna-dovidka-pro-m-kaniv-10-48-45-23-01-2024/ (дата звернення 27.07.2025)
4. Канів у цифрах: веб-сайт. URL: https://kaniv-rada.gov.ua/news/1706000973/(дата звернення 27.07.2025)
5. Мезенцев К., Кононенко О., Мельничук А., Пасько В., Провотар Н., Гнатюк О., Запотоцька В. Методи суспільно-географічних досліджень: навчально-методичне видання / за ред. К. Мезенцева. Київ: Видавництво «Фенікс», 2021. 100 с.
6. Паспорт Канівської міської територіальної громади на 2025 рік: веб-сайт. URL: https://kaniv-rada.gov.ua/news/1743494553/ (дата звернення 28.07.2025)
7. Програма економічного та соціального розвитку Канева на 2025-2027 роки: веб-сай. URL: https://kaniv-rada.gov.ua/news/1759749553/ (дата звернення 29.07 . 2025)
8. Стратегія розвитку Канівської міської територіальної громади до 2030 року. URL https://kaniv-rada.gov.ua/news/1710233779/ (дата звернення 9.08 2025)

Б) Додаткова:

9. Бурєнко І. Н. Канівська старовина. Нариси про минуле Канева. Київ : Панмедія, 2018. 255 с.
10. Заповідник на дніпрових кручах : Канів. природ. заповідник / уклад В. М. Грищенко. Канів, 2018.12 с.
11. Канівський природний заповідник : Проспект / уклад. М. Г. Чорний, В. М. Грищенко. К. : Задруга, 1998. 6 с.
12. Навчальний посібник «Туристичне краєзнавство: Канівщина»: навчальний посібник / за ред. О.О . Любіцевої. Київ: Альфа-ПІК, 2017. 194 с.
13. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія. Київ: Прінт Сервіс, 2014. 132 с.
14. Офіційний сайт міста Канева: веб-сайт. URL: http://kaniv-rada.gov.ua/ (дата звернення 16.06. 2025)
15. Підгрушний Г. П., Мезенцев К.В. Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження. Український географічний журнал. 2015. Вип. №1 С. 32-41.

16. Соціальна географія : підручник / за ред. Л. М. Нємець, К. В. Мезенцева. Київ: Фенікс, 2019. 304 с.
17. Територіальні громади (2020): перелік та основні дані. URL: https://decentralization.gov.ua/newgromada (дата звернення 15.05.2021)
18. Чорний М. Г., Чорна Л. О. Канівський природний заповідник: передумови створення, ретроспективний аналіз діяльності, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2013. 383 с.

Частина 3.2

А. Друковані джерела

1. Дністрянський М.С. Політична географія та геополітика України: навч. посібн. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2010.
2. Політична географія та геополітика: навч. посібник. / За ред. Б.П. Яценка. К.: Либідь, 2007.
3. Стафійчук В.І. Політична географія світу: навч. посібник. Херсон: ОЛДІ-Плюс, 2016.
4. Трохимчук С.В., Федунь О.В. Політична географія світу: навч. посібник. К.: Знання, 2007. 422 с.
5. Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994.
6. Боднар А. Л., Дьогтяр А. М., Трюхан М. О. Делімітація та демаркація кордонів: проблеми, пошуки, рішення . Український географічний журнал №3, 1998.
7. Ґелд Д., МакҐрю Е., Ґолдблатт Д. та ін. Глобальні трансформації: Політика, економіка, культура. К.: Фенікс, 2003.
8. Географічна енциклопедія України. В 3 т. К.,1989-1993.
9. Дністрянський М.С. Геополітика: Навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
10. Дністрянський М.С. Етнонаціональний чинник в геополітичних процесах: глобальні виміри та неадекватні інтерпретації. Вісник Львівського університету: Серія Міжнародні відносини. Вип. 7, 2002.С.20-26.
11. Дністрянський М.С. Кордони України. Політико-адміністративний устрій. Л.: Світ, 1992.
12. Дністрянський М.С. Типологія держав світу за етнонаціональним складом населення та характером територіальних етнополітичних відносин. Український географічний журнал, №4, 2002. С.46-49.
13. Енциклопедія «Черкащина». Упорядник Віктор Жадько. К.,2010. С.391-392.
14. Заставний Ф. Українські етнічні землі. Львів, 1993.
15. Лотоцький С., Трохимчук С. Україна в світовому геополітичному просторі. Львів: Вид-во ЛНУ, 2002. 192 с.
16. Мельничук А., Стафійчук В. Україна в багатополярному глобальному політичному просторі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. 2011, Вип.15(27). С. 201-208
17. Стафійчук В. І. Сучасне регіональне політико-географічне положення України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2017. №3(68)/4(69). С.139-144.
18. Стафійчук В. І. Сучасне сусідське політико-географічне положення України. Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки. 2015. Вип.6. С.109-115.
19. Українська державність у XX ст. К., 1996

Б. Електронні джерела

20. Атлас адміністративно-територіального устрою України. URL: https://decentralization.gov.ua/news/13404 (дата звернення 20.06.2025)
21. Возняк Тарас. Геополітичні контексти війни в Україні URL: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/Geopolitychni%20konteksty%20vijny%20v%20 ukrajini/geopolityka_zmist.htm (дата звернення 15.05.2021)

22. Офіційний сайт міста Канева: веб-сайт. URL: http://kaniv-rada.gov.ua/ (дата звернення 10.07. 2025)